

Рекомендації «Алгоритми дій дитини в ситуації домашнього насильства в умовах дистанційного навчання»

**ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ УЧАСНИКІВ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ
(ВИТЯГ ЗУ «ПРО ОСВІТУ», СТ.53-55)**

Цей Закон регулює суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації конституційного права людини на освіту, прав та обов'язків фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у реалізації цього права, а також визначає компетенцію державних органів та органів місцевого самоврядування у сфері освіти.

Здобувачі освіти мають право на:

- захист під час освітнього процесу від приниження честі та гідності, будь-яких форм насильства та експлуатації, булінгу (цькування), дискримінації за будь-якою ознакою, пропаганди та агітації, що завдають шкоди здоров'ю здобувача освіти;
- отримання соціальних та психолого-педагогічних послуг як особа, яка постраждала від булінгу (цькування), стала його свідком або вчинила булінг (цькування).

Педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники мають право на:

- захист професійної честі та гідності;
- захист під час освітнього процесу від будь-яких форм насильства та експлуатації, у тому числі булінгу (цькування), дискримінації за будь-якою ознакою, від пропаганди та агітації, що завдають шкоди здоров'ю.

Батьки здобувачів освіти мають право:

- отримувати інформацію про діяльність закладу освіти, у тому числі щодо надання соціальних та психолого-педагогічних послуг особам, які постраждали від булінгу (цькування), стали його свідками або вчинили булінг (цькування);
- подавати керівництву або засновнику закладу освіти заяву про випадки булінгу (цькування) стосовно дитини або будь-якого іншого учасника освітнього процесу;

- вимагати повного та неупередженого розслідування випадків булінгу (цькування) стосовно дитини або будь-якого іншого учасника освітнього процесу.

Здобувачі освіти зобов'язані:

- поважати гідність, права, свободи та законні інтереси всіх учасників
- освітнього процесу;
- дотримуватися установчих документів, правил внутрішнього розпорядку закладу освіти, а також умов договору про надання освітніх послуг (за його наявності);
- повідомляти керівництво закладу освіти про факти булінгу (цькування)
- стосовно здобувачів освіти, педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників, інших осіб, які залучаються до освітнього процесу, свідком яких вони були особисто або про які отримали достовірну інформацію від інших осіб.

Педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники зобов'язані:

- захищати здобувачів освіти під час освітнього процесу від будь-яких
- форм фізичного та психічного насильства, приниження честі та гідності,
- дискримінації за будь-якою ознакою, пропаганди та агітації, що завдають
- шкоди здоров'ю здобувача освіти,
- ; додержуватися установчих документів та правил внутрішнього розпорядку
- закладу освіти, виконувати свої посадові обов'язки;
- ; повідомляти керівництво закладу освіти про факти булінгу (цькування)
- стосовно здобувачів освіти, педагогічних, науково-педагогічних, наукових
- працівників, інших осіб, які залучаються до освітнього процесу, свідком
- якого вони були особисто або інформацію про які отримали від інших осіб,
- вживати невідкладних заходів для припинення булінгу (цькування);
- ; формувати у здобувачів освіти прагнення до взаєморозуміння, миру, злагоди
- між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами.

Батьки здобувачів освіти зобов'язані:

- виховувати у дітей повагу до гідності, прав, свобод і законних інтересів людини, законів та етичних норм, відповідальне ставлення до власного здоров'я, здоров'я оточуючих і довкілля;
- поважати гідність, права, свободи і законні інтереси дитини та інших учасників освітнього процесу;
- дбати про фізичне і психічне здоров'я дитини, сприяти розвитку її здібностей, формувати навички здорового способу життя;
- формувати у дитини культуру діалогу, культуру життя у взаєморозумінні, мирі та злагоді між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами, представниками різних політичних і релігійних поглядів та культурних традицій, різного соціального походження, сімейного та майнового стану;
- настановленням і особистим прикладом утверджувати повагу до суспільної моралі та суспільних цінностей, зокрема правди, справедливості, патріотизму, гуманізму, толерантності, працелюбства;
- дотримуватися установчих документів, правил внутрішнього розпорядку закладу освіти, а також умов договору про надання освітніх послуг (за наявності);
- сприяти керівництву закладу освіти у проведенні розслідування щодо випадків булінгу (цькування);
- виконувати рішення та рекомендації комісії з розгляду випадків булінгу (цькування) в закладі освіти.

РОБОТА ПЕДАГОГІВ(-ИНЬ) ЗІ СВІДКАМИ

Спостерігачі (свідки) – учні та учениці, які спостерігають за проявами булінгу, насильства в закладі освіти та за його межами.

Працюйте зі свідками ситуації насильства! Формуйте навички реагування задля запобігання та протидії насильству. Спостерігачі мають відреагувати на небажану поведінку та сказати тим, хто поводить себе небажано, що саме вони від них очікують. Наприклад, вони можуть сказати: «Припиніть цю поведінку. Мені це не подобається, і це не смішно. Ми домовилися, що ми цього не будемо робити» тощо.

Спонукайте хлопців та дівчат зупиняти насильство, звертатись до дорослих.

Рекомендації для педагога(-ині), який(-а) спілкується із спостерігачами ситуації насильства:

- Важливо слухати спокійно і ставити достатньо запитань, щоб отримати точний і детальний опис ситуації;
- У процесі вивчення подій майте на увазі, що ви не оцінюєте, хто винний, хто почав тощо;
- Важливо дозволити дитині самостійно (вільна розповідь) розповісти про ситуацію;
- Не перебивати дитину.

РОБОТА ПЕДАГОГА(-ИНИ) З КРИВДНИКАМИ

Під час роботи з кривдником(-цею) педагогам необхідно акцентувати увагу не на визначенні винного та покаранні за скоєне, а на виявленні причин такого вчинку та можливих варіантах виправлення ситуації.

Необхідно зрозуміти:

- Чому дитина так себе поводить? Які причини стоять за такою поведінкою?
- Що треба зробити дитині, щоб вона змінила поведінку? Які заходи необхідно для цього вжити?
- Що можна зробити для відновлення поваги? (Дитина повинна самостійно продумати одну чи дві ідеї та запропонувати їх як вчителю, так і дитині, яка постраждала. Дитина, яка постраждала від насильства, має погодити пропозицію).

Приклад послідовності розмови педагога(-ині) з дитиною, яка порушила правила/ поводить себе агресивно/є кривдником(-цею):

1. У нашій школі ми ставимось нетерпимо ... (назвати прояви небажаної поведінки та які порушені правила).
2. Які цінності нашої школи (дітей, педагогів, персоналу)? (Наприклад, ми всі маємо право бути в безпеці).
3. Чому ти так поведився(-лась)? Які причини стоять за такою поведінкою?
4. Що ти насправді хотів(-ла) (думаєте, бажаєте, відчуваєте) чи яка була твоя мета?
5. Як ти вважаєш, це хороший спосіб досягти цього?
6. Як міг/могла би ти діяти інакше?
7. Як ти пропонуєш виправити цю ситуацію?
8. Якщо дитина не готова до розмови відразу після вчинку, не вимагайте від неї цього.

Педагог(-иня), який(-а) проводить бесіду, має:

- Бути спокійним і врівноваженим.
- Говорити не про особистість учня/учениці (що він/вона є поганими, неслухняними тощо), а говорити саме про поведінку дитини, перелічувати небажані прояви поведінки.
- Запропонувати дитині підтримку та допомогу у вирішенні даної ситуації.

ТИПОВИЙ АЛГОРИТМ ВЕДЕННЯ ДІАЛОГУ З ДИТИНОЮ, ЯКА ПОСТРАЖДАЛА ВІД НАСИЛЬСТВА:

1. Встановити довірливі стосунки між дитиною і дорослим - «Я тобі вірю».

Багато дітей не можуть розповісти дорослим про те, що сталося, оскільки бояться, що вони їм не повірять. Причина цих страхів криється в тому, що кривдник/агресор, як правило, авторитетніше і сильніше, ніж постраждала дитина.

2. Проявити співчуття – «Мені шкода, що це сталося.»

На другому етапі дитина повинна відчутти, що її чують, співчують, розуміють думки і почуття, які у неї виникають.

3. Зменшити відчуття провини – «Ти не винен(-на) в тому, що сталося».

Це третій крок, який спрямований на те, щоб дитина відчула себе комфортно і безпечно. Дорослий не повинен засуджувати, давати негативних оцінок поведінці дитини.

4. Підтримати і схвалити поведінку дитини – «Добре, що ти розповів (-ла)».

Позитивна, емоційна підтримка, підкріплення бажання знайти вихід із ситуації насильства є важливими моментами цього етапу. Дитині потрібна допомога в подоланні страхів, що виникають після розкриття фактів насильства.

5. Знайти резерви підтримки і допомоги – «Як ти думаєш, кому ще ти можеш розповісти про те, що відбулося/відбувається?»

У цьому випадку важливо показати дитині, що є люди, організації, яким можна довіритися і отримати допомогу і підтримку (родичі, знайомі, учителі, сусіди, служби соціального захисту, поліція, органи опіки і опікування і ін.).

6. Створити умови для припинення насильства і виробити стратегію поведінки – «Давай подумаємо, що ми можемо зробити, щоб попередити подібні дії?»

Тут потрібно з'ясувати внутрішні резерви дитини.

Потім знайти разом з дитиною нові шляхи виходу із ситуації, що склалася. Часто дитина не бачить виходу і проблема для неї здається нерозв'язною, тому важливо почати обговорення і направити на пошук альтернативних рішень.

Роблячи вибір, дитина бере на себе відповідальність і таким чином, у неї підвищується мотивація до активних дій, але при цьому не обіцяти, що ситуація не повториться.

7. Підтримати в рішучості. По допомогу та підтримку кожного разу коли є потреба – «Ти можеш звертатися до мене стільки, скільки це буде потрібно».

Чітко демонструйте позицію, що не має обставин, які виправдовують насильницьку поведінку.

Звертайтеся до дитини спокійним тоном, уникаючи активних проявів емоцій, незалежно від змісту питання.

Якщо дитина плаче, дозвольте їй це зробити. Скажіть, що це цілком нормальна реакція.

Стежте, щоб ваша розмова була довірливою.

Визначте разом з дитиною, яка інформація має залишитися конфіденційною, а яка може бути розголошена. Повідомте, яку інформацію ви зобов'язані будете передати державним структурам.

Не забудьте наприкінці розмови запитати дитину, чи хоче вона ще щось сказати та чи має якісь запитання до вас.

Дитина може в будь-який момент відмовитись спілкуватись, але в будь-який момент може звернутись за підтримкою.

ПІД ЧАС СПІЛКУВАННЯ З ДИТИНОЮ НЕ МОЖНА РОБИТИ!

1. Не «читайте нотацій».
2. Не відволікайтеся від розмови з дитиною.
3. Не обіцяйте винагороду за надання інформації.
4. Не примушуйте відповідати, навіть якщо ви знаєте, що дитина обманює або не розповідає частину інформації, яку вона повинна знати.
5. Не питайте дитину, як вона хоче покарати кривдника, що, на думку дитини, повинно бути покаранням за те, що він зробив з дитиною.
6. Не засуджуйте будь-яку з відповідей, яка дається дитиною.
7. Не виправляйте «неправильну відповідь». Ставте додаткові питання.
8. Уникайте припущень щодо того, хто винен.
9. Уникайте проявів роздратування. Не перебивайте.
10. Не підганяйте дитину.
11. Не запитуйте дитину, чому злочинець завдав їй кривди. Дитина не знає і часто звинувачує себе.
12. Не питайте, чи любить дитина кривдника і чи любить кривдник дитину.
13. Не давайте обіцянок, яких ви не можете дотримати, у т.ч. «з тобою більше ніколи не станеться нічого поганого», чи такі дії ніколи не повторяться.
14. Не обіцяйте дитині, що ви не збираєтеся розказувати нікому про речі, які ви почуєте від неї. Може статися так, що інформація щодо цієї справи має бути переданою до інших структур чи органів поліції.
15. Не допускайте жодного прояву зневаги до постраждалої особи. Виявляйте розуміння і повагу, сприймайте постраждалу дитину такою, як вона є.

Якщо ви потрапили в ситуацію насильства, або скоїла насильство, або стала свідком

I. Зверніться до будь-кого зі списку нижче:

- на Національну дитячу «гарячу лінію» за номером 0-800-500-225 або 116 111 (безкоштовно зі стаціонарного та мобільного, анонімно)
- поліції за номером «102»
- дорослих, кому ти довіряєш: працівників закладу освіти, де ти навчаєшся; старший брат/сестра, інший/інша родич/родичка, сусіди
- іншим особам кому довіряє.

II. Якщо ситуація насильства є критичною – ти відчуваєш загрозу своєму життю та здоров'ю:

- тобі необхідно знайти безпечне місце: або в помешканні де ти знаходишся, або покинути помешкання (вибігти з нього, по можливості, взяти з собою необхідні речі) та звернутись по допомогу до сусідів, родичів, друзів, просто перехожих
- зателефонувати поліції за номером «102» та/або на Національну дитячу «гарячу лінію» за номером 0-800-500-225 або 116 111 (з 12.00 до 20.00 по буднях, безкоштовно зі стаціонарного та мобільного, анонімно)

III. Якщо насильство ще знаходиться на початковому етапі і має незначні наслідки для дитини;

- Якщо ти розумієш, що людина яка вчиняє насильство до тебе, готова до спілкування і не завдасть тобі більшої шкоди, спробуй з нею поспілкуватися дотримуючись наступних правил. Перед тим як спілкуватися з цією людиною, поміркуй та склади свою розмову дотримуючись алгоритму в прикладі:

Приклад “Я-твердження”

Коли я (описати ситуацію або поведінку людини)

Мамо, тато...коли ти/ви на мене кричите, даєте ляпаса, звертаєтесь лайливими словами, забороняєте спілкуватися з друзями/подругами та інше

Я відчуваю...(власні почуття і переживання стосовно ситуації)

Я відчуваю біль, страх, тривогу, хвилювання, погано сплю, відчуваю занепокоєння, плачу тощо.

Тому що...(Пояснення, чому дії співрозмовника/ці викликають такі емоції, висловлення власних інтересів)

Тому що мені це неприємно, я прошу вас почути мене та не вчиняти до мене такі дії.

Ось чому я хочу/бажаю/хотіла б...(бажані зміни в діях співрозмовника/ці)

Ось чому я хотіла/хотів б виробити спільні правила спілкування, щоб ми чули одне одного та уникали неприємних ситуацій в нашій сім'ї.

- Після того, як твоя розмова готова, задай запитання, звертаючись до цієї людини
«Чи можеш ти мене зараз вислухати?» якщо ти отримаєш позитивну відповідь, почни розмову.

Ознаки та прояви виявлення випадків домашнього насильства над дітьми¹

У виявленні фактів домашнього насильства має значення спостережливість педагогічних працівників закладу освіти, їхнє уважне ставлення до учасників освітнього процесу і здатність вчасно помітити тривожні симптоми в поведінці та настроях дітей.

Ці прояви у поведінці та видимі ознаки можуть сигналізувати, що дитина потерпає від будь-якої з форм насильства або є загроза вчинення насильства

Батьки, інші члени сім'ї застосовують до дитини:

- штовхання, хапання, ляпаси; побиття, стусани, укуси; викручування рук; смикання волосся; словесні образи, погрози, приниження; крики; залякування;
- погрожують вигнати з дому, перемістити до іншого місця проживання;
- примушують переглядати/або переглядають в присутності дитини фільми, журнали тощо порнографічного змісту; торкаються інтимних місць дитини; пропонують або здійснили дії сексуального характеру;
- псують навмисно улюблені іграшки, особисті речі;
- не годують;
- постійно обмежують в спілкуванні з іншими дітьми;
- примушують виконувати непосильну для дитини роботу; змушують виконувати роботу замість відвідування закладу освіти;
- дитина є свідком постійних сварок, бійок між батьками, родичами;
- тощо.

Якщо дитина:

- скаржитися на вище перелічені прояви до неї зі сторони батьків або інших членів сім'ї, родичів;
- проявляє протягом кількох днів різку зміну звичної для неї поведінку;
- уникає контактів з однолітками;
- уникає контактів з дорослими, зокрема й з родинного кола чи друзів сім'ї; проявляє страх перед появою батьків, інших членів сім'ї;
- має агресивну реакцію щодо конкретних людей або людей певної статі, віку тощо;
- проявляє насильство, агресивну поведінку до інших;
- має тілесні ушкодження;
- намагається приховати травми та обставини їх отримання;
- замкнута, тривожна, боязка;

¹ Наказ Міністерства освіти і науки України від 02.10.2018 № 1047 URL: <http://mon.gov.ua/ua/npa/prozatverdzhennya-metodichnih-rekomendacij-shodo-viyavlennya-reaguvannya-na-vipadki-domashnogo-nasilstva-i-vzayemodiyi-pedagogichnih-pracivnikiv-iz-inshimi-organami-ta-sluzhbami> (дата звернення: 02.10.2019).

- проявляє занижену самооцінку, почуття провини;
- відмовляється з будь-яких причин йти на контакти з педагогами, виконувати завдання;
- проявляє втрату інтересу до навчання та іншої діяльності;
- має фото-, відео-, аудіоматеріали фізичних, психологічних знущань, сексуального (інтимного) характеру;
- швидко втомлюється, має низьку концентрацію уваги;
- грає в сексуальні ігри за допомогою іграшок та ляльок;
- відмовляється від гігієнічного догляду за собою;
- часто скаржиться на погане самопочуття на заняттях;
- ляклива, проявляє страх гучних звуків і різких рухів;
- відмова пояснити причини вищеописаних станів і поведінки або неправдоподібні пояснення;
- інші незвичні для віку дитини фізичні ознаки (видимі та невидимі), а також психологічні і поведінкові прояви, які можуть свідчити про насильство щодо дитини.

Даний список не є вичерпним, але багато з цих ознак є специфічними для ситуації, пов'язаної із насильством. Однак, якщо видно ці ознаки, вчителю спільно з психологом закладу освіти необхідно з'ясувати їх причини – довірливо і конфіденційно поспілкуватися з учнем/ученицею, його/її батьками, друзями і зробити це максимально тактовно, щоб своїми діями не погіршити його/її стан, не нанести додаткову травму.